

Wyrok z dnia 17 września 2004 r., V CK 100/04

Stwierdzenie nieważności orzeczenia przewidziane w art. 10 ust. 1 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (Dz.U. Nr 34, poz. 149 ze zm.) nie jest wymagane dla dochodzenia zwrotu mienia, którego przepadek lub konfiskatę orzeczono na rzecz Skarbu Państwa lub dochodzenia jego równowartości w sytuacji, w której osoba uprawniona do zwrotu została prawomocnie uniewinniona od zarzutu popełnienia w latach 1944-1956 przestępstwa związanego z działalnością na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego, a zajęte mienie nie zostało zwolnione z naruszeniem obowiązujących w tym czasie przepisów.

Sędzia SN Lech Walentynowicz (przewodniczący)

Sędzia SN Teresa Bielska-Sobkowicz

Sędzia SN Gerard Bieniek (sprawozdawca)

Sąd Najwyższy w sprawie z powództwa Aleksandra I., Krystyny K., Aliny T., Dariusza I., Krzysztofa I. i Anny I. przeciwko Skarbowi Państwa – Ministrowi Skarbu Państwa i Staroście Powiatu C. o zapłatę, po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 17 września 2004 r. kasacji powodów od wyroku Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 9 października 2003 r.

uchylił zaskarżony wyrok i przekazał sprawę Sądowi Apelacyjnemu w Katowicach do ponownego rozpoznania oraz orzeczenia o kosztach postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Powodowie jako spadkobiercy Szczepana I. wnieśli o przywrócenie prawa własności i wydanie im nieruchomości objętej lwh (...) obwód L.M., której własność przeszła na rzecz Skarbu Państwa, względnie o zasądzenie odszkodowania w

wysokości 4 000 000 zł. Sąd Okręgowy w Katowicach wyrokiem z dnia 14 października 2002 r. powództwo oddalił, ustalając, że Szczepan I. był właścicielem nieruchomości objętej lwh (...) gm. kat. L.M. Sąd Grodzki w Chrzanowie postanowieniem z dnia 24 października 1945 r. nie uwzględnił wniosku Szczepana I. o rehabilitację, orzekł umieszczenie go w miejscu odosobnienia, poddając przymusowej pracy oraz orzekł utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych, a także przepadek całego mienia. Postawiono mu zarzut popełnienia przestępstwa z art. 1 dekretu z dnia 6 maja 1945 r. Przed Sądem Okręgowym w Krakowie toczyło się postępowanie karne przeciwko Szczepanowi I. oskarżonemu o to, że będąc obywatelem polskim w 1940 r. zgłosił swoją przynależność do narodowości niemieckiej. Wyrokiem z dnia 28 kwietnia 1947 r. uniewinniono go jednak od tego zarzutu, a postanowieniem z dnia 20 października 1947 r. Sąd Okręgowy w Krakowie nie uwzględnił jego wniosku o zwolnienie majątku spod zajęcia, gdyż art. 12 dekretu z dnia 28 czerwca 1946 r. o odpowiedzialności karnej za odstępowanie od narodowości w czasie wojny 1939-1945 (Dz.U. Nr 41, poz. 237) przewidywał utrzymanie w mocy orzeczonego prawomocnie przepadku mienia. Własność przedmiotowej nieruchomości zostało przejęta na rzecz Skarbu Państwa na podstawie art. 2 ust. 1 pkt e dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej (Dz.U. Nr 4, poz. 17 ze zm.).

Oddalając powództwo Sąd Okręgowy podniósł, że powodowie jako podstawę materialnoprawną roszczenia wskazali art. 10 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (Dz.U. Nr 34, poz. 149 ze zm.). Przepis ten reguluje kwestię zwrotu mienia i przedmiotów objętych konfiskatą lub ich równowartości w przypadku stwierdzenia nieważności orzeczenia. W rozpatrywanej sprawie nie została stwierdzona nieważność wydanego w postępowaniu karnym orzeczenia przenoszącego własność nieruchomości na rzecz Skarbu Państwa, nie doszło zatem do przywrócenia własności nieruchomości na rzecz poprzedniego właściciela, co czyni roszczenie powodów bezzasadnym. Tę ocenę podzielił Sąd Apelacyjny w Katowicach, oddalając apelację powodów wyrokiem z dnia 9 października 2003 r.

Wyrok ten powodowie zaskarżyli kasacją, zarzucając naruszenie art. 2 ust. 1 i art. 11 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. oraz art. 12 § 1 dekretu z dnia 28 czerwca

1946 r. o odpowiedzialności karnej za odstępstwo od narodowości w czasie wojny 1939-1945 i wnosząc o jego uchylenie oraz przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Stan faktyczny sprawy nie budzi żadnych wątpliwości, gdyż znajduje odzwierciedlenie w przedstawionych dokumentach, jego ocena prawna dokonana przez Sądy obu instancji w świetle dekretu z dnia 28 czerwca 1946 r. o odpowiedzialności karnej za odstępstwo od narodowości w czasie wojny 1939-1945 oraz ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego, nie może być jednak akceptowana. W szczególności nie można aprobować stanowiska Sądu Okręgowego (wydziału cywilnego), który w dniu 12 grudnia 2000 r. przekazał sprawę do rozpoznania w wydziale karnym, sekcji do spraw unieważnień wyroków i odszkodowań, przyjmując, że skoro Sąd Okręgowy w Krakowie postanowieniem z dnia 20 października 1947 r. odmówił wnioskowi Szczepana I. o zwolnienie jego majątku spod zajęcia, to nie została spełniona przesłanka stwierdzenia nieważności orzeczenia, warunkująca zastosowanie art. 10 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. Z kolei Sąd Okręgowy (wydział karny) postanowieniem z dnia 24 stycznia 2001 r. przekazał sprawę do rozpoznania wydziałowi cywilnemu tego Sądu, wskazując, że jest on właściwy do rozpoznania roszczenia o zwrot równowartości skonfiskowanego mienia za zgłoszenie przez Szczepana I. przynależności do narodu niemieckiego, od którego to zarzutu wymieniony został uniewinniony. Sąd Okręgowy (wydział cywilny) oddalił jednak powództwo właśnie z tego powodu, że powodowie nie przedstawili orzeczenia stwierdzającego nieważność postanowienia z dnia 24 października 1945 r. Sądu Grodzkiego w Chrzanowie w części orzekającej o przepadku mienia. W rezultacie spadkobiercy powoda nie mogą uzyskać orzeczenia stwierdzającego nieważność postanowienia sądowego o orzeczeniu przepadku majątku, nie mogą też uzyskać zwrotu równowartości mienia objętego przepadkiem tylko z tego względu, że nie dysponują orzeczeniem stwierdzającym nieważność. Taka wymowa rozstrzygnięcia wydanego przez Sąd Okręgowy, aprobowanego przez Sąd Apelacyjny, budzi sprzeciw, szczególnie, że u podstaw wyroku uniewinniającego Szczepana I. legło stwierdzenie, iż zgłosił przynależność do narodu niemieckiego działając w interesie Państwa Polskiego (uczynił to na polecenie organizacji Armii Krajowej).

Punktem odniesienia dla dokonania prawidłowej oceny prawnej stanu faktycznego w sprawie powinna być analiza przepisów dekretu z dnia 28 czerwca 1946 r. o odpowiedzialności karnej za odstępowanie od narodowości w czasie wojny 1939-1945. Jeśli na podstawie przepisów tego dekretu Szczepan I., oskarżony z art. 1 § 1 za przestępstwo zgłoszenia przynależności do narodowości niemieckiej został prawomocnie uniewinniony na podstawie art. 3 tego dekretu, to zgodnie z art. 13 § 3 lit. b dekretu istniały przesłanki do wydania orzeczenia o zwolnieniu majątku spod zajęcia. W tym kontekście postanowienie Sądu Okręgowego z dnia 20 października 1947 r. o odmowie zwolnienia mienia Szczepana I. spod zajęcia było oczywiście błędne.

Powstaje zatem pytanie, czy dla zastosowania przepisów ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. niezbędne jest stwierdzenie nieważności postanowienia z dnia 24 października 1945 r., w którym odmówiono wnioskowi Szczepana I. o rehabilitację i zarządzono jego odosobnienie z orzeczeniem m.in. przepadku całego mienia. Na to pytanie – po uwzględnieniu, że charakter prawny postanowienia z dnia 24 października 1945 r., które nie było orzeczeniem skazującym, lecz tymczasowym (taki wniosek uzasadnia treść art. 12 i 13 dekretu z 28 czerwca 1946 r.) – należy odpowiedzieć negatywnie. Poza tym wobec Szczepana I. wydano prawomocny wyrok uniewinniający, co oznacza, że zgodnie z art. 13 § 3 tego dekretu nie wydano wyroku zawierającego orzeczenie o przepadku majątku. Tylko w przypadku wydania takiego wyroku zaszłaby konieczność stwierdzenia jego nieważności jako przesłanki wystąpienia z roszczeniem opartym na podstawie art. 10 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. Skoro jednak wydano wyrok uniewinniający, to brak orzeczenia o przepadku mienia, co oznacza, że istniały przesłanki przewidziane w art. 13 § 3 lit. b dekretu uzasadniające zwolnienie majątku spod zajęcia. Konstrukcja „zwolnienie mienia spod zajęcia” w pełni uzasadnia wniosek, że zawarte w postanowieniu z dnia 24 października 1945 r. sformułowanie „orzec przepadek całego mienia” oznacza w istocie tymczasowe zajęcie mienia, a nie orzeczenie kary w postaci przepadku mienia. Jedynie taka wykładnia znajdująca uzasadnienie w treści art. 12 i 13 dekretu z dnia 28 czerwca 1946 r. o odpowiedzialności karnej jest przekonująca i usprawiedliwiona. Przeciwnie stanowisko prowadzi do wydania rozstrzygnięć rażąco niesprawiedliwych.

Reasumując, stwierdzenie nieważności orzeczenia przewidziane w art. 10 ust. 1 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych

wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego nie jest wymagane dla dochodzenia zwrotu mienia, którego przepadek lub konfiskatę orzeczono na rzecz Skarbu Państwa lub dla dochodzenia równowartości tego mienia w sytuacji, gdy osoba uprawniona do zwrotu została prawomocnie uniewinniona od zarzutu popełnienia w latach 1944-1956 przestępstwa związanego z działalnością na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego, a zajęte mienie nie zostało zwolnione z naruszeniem obowiązujących w tym czasie przepisów.

Mając powyższe na względzie, zaskarżony wyrok uchylono, przekazując sprawę do ponownego rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu (art. 393¹³ k.p.c.).